

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-1-01>

УДК 351.86:355.72

Дмитро Васильович Карамішев,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри соціальної та гуманітарної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

e-mail: dvk1vip@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1617-3240>

Людмила Петрівна Гордієнко,
кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна

e-mail: hordiienko.82@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2157-7573>

Микола Іванович Литвиненко,
підполковник медичної служби, викладач закладу вищої освіти
кафедри медицини катастроф та військової медицини
Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна

e-mail: litvinenkon451@gmail.com

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВА ВЗАЄМОДІЯ У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛІКУВАЛЬНО-ЕВАКУАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Анотація. Досліджено комплексну проблему становлення та розвитку цивільно-військової взаємодії у сфері організації лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України в умовах функціонування єдиного медичного простору. Метою дослідження є обґрунтування концептуальних положень, узагальнення організаційно-правових засад та методичних

Як цитувати: Карамішев Д. В., Гордієнко Л. П., Литвиненко М. І. Цивільно-військова взаємодія у сфері організації лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2022. № 1 (60). С. 6–26. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-1-01>.

In cites: Karamyshev D. V., Hordiienko L. P., Lytvynenko M. I. (2022). Civil-military interaction to organize a medical evacuation support of the Armed Forces of Ukraine. *Pressing Problems of Public Administration*, 1(60), 6–26. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-1-01> [in Ukrainian].

© Карамішев Д. В., Гордієнко Л. П., Литвиненко М. І., 2022

підходів і формування пропозицій стосовно унормування діяльності структур цивільно-військової взаємодії у напрямі розв'язання комплексу міжвідомчих питань щодо організації та розвитку системи лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України.

Досліджено комплексну проблему становлення та розвитку цивільно-військової взаємодії у сфері організації лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України в умовах функціонування єдиного медичного простору. Метою дослідження є обґрунтування концептуальних положень, узагальнення організаційно-правових засад та методичних підходів і формування пропозицій стосовно унормування діяльності структур цивільно-військової взаємодії у напрямі розв'язання комплексу міжвідомчих питань щодо організації та розвитку системи лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України.

З'ясовано, що дієвим інструментом розв'язання проблем лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України є запровадження ефективних механізмів цивільно-військової взаємодії та налагодження діяльності відповідних структур, що передбачає зокрема формування організаційно-правових засад такої взаємодії в контексті реалізації воєнно-медичної доктрини України та на основі чіткого розуміння оперативних потреб у лікувально-евакуаційного забезпеченні військ в умовах воєнного стану.

Встановлено, що необхідність інтеграції в єдиний медичний простір України передбачає побудову цілісної системи лікувально-евакуаційного забезпечення військ у поєднанні з ресурсними можливостями цивільної системи охорони здоров'я, а також визначає єдність поглядів на організацію, тактику та порядок застосування сил і засобів медичних служб та забезпечує спроможність цивільних закладів охорони здоров'я для лікувально-евакуаційного забезпечення військовослужбовців, що є важливим військово-медичним чинником такої співпраці.

Запропоновано чітке розуміння, щодо спроможностей лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України на основі конкретних підходів, до яких слід віднести такі, що сприятимуть здійсненню управління лікувально-евакуаційним забезпеченням на відповідних рівнях; проведенню ефективних лікувально-евакуаційних заходів та відповідного забезпечення, а також заходів медичного захисту особового складу військ тощо. Доведено важливість визначення та чіткого розмежування рівнів медичної допомоги та необхідних ресурсів, що надає можливість відпрацювати реальну міжвідомчу цивільно-військову взаємодію та налагодити систему лікувально-евакуаційного забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в умовах єдиного медичного простору.

Ключові слова: *механізми цивільно-військової взаємодії, лікувально-евакуаційне забезпечення Збройних Сил України, інтеграція в єдиний медичний простір, сили і засоби медичних служб.*

Постановка проблеми. Забезпечення спроможності усієї складної системи державного управління вчасно виявляти проблеми в засобах організації лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України у період воєнного стану та налагоджувати міжсуб'єктну взаємодію в умовах єдиного медичного простору вимагає реальних практичних дій щодо узгодження та координації суб'єктів цивільно-військової взаємодії. Це потрібно для сприяння досягненню стратегічних цілей, а також суттєвого переформатування взаємовідносин між органами військового управління, іншими органами публічної влади та громадськими інституціями в контексті реалізації воєнно-медичної доктрини України.

Виходячи з цього, проблема реалізації державної політики цивільно-військової взаємодії щодо організації та розвитку системи лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України, її організаційно-правових засад на основі міжнародних стандартів на сучасному етапі вимагає наукового супроводу та відповідних досліджень, спрямованих на реалізацію євроінтеграційних прагнень України у сфері національної безпеки і оборони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз свіжих літературних джерел свідчить про наявність проблемних питань та несформованості

механізмів цивільно-військової взаємодії щодо організації забезпечення Збройних Сил України: Б. Бернадський, Н. Васюкова, С. Денисенко, Р. Додонов, Ю. Калагін, В. Коваленко, І. Коропатнік, В. Кушнір, Р. Лиман, В. Настюк, О. Ноздрачов, О. Оліфіров, С. Петков, І. Рущенко, О. Сальникова, В. Тарасов, В. Хміля, Р. Шаповал, І. Шопіна та ін.

Проблемні питання організації лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань у сфері національної безпеки та оборони висвітлені у працях таких вітчизняних науковців: М. Бадюк, А. Бакай, В. Білий, М. Білоус, А. Бондаревський, А. Верба, П. Волянський, І. Голованова, А. Гудима, К. Гуменюк, В. Дорош, В. Жаховський, В. Іванов, Д. Ковида, О. Краснова, В. Крилюк, А. Коваль, В. Кузьмін, О. Мазуренко, Я. Радиш, Г. Рошцін, С. Синельник, І. Сличко, Г. Цимбалюк, О. Шматенко та ін.

Серед основних проблем функціонування сил оборони в умовах існуючих та потенційних загроз, пов'язаних зокрема з дією воєнного стану та необхідністю збереження життя і здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України і потребують вирішення шляхом розроблення відповідного комплексу дієвих заходів, на особливу увагу заслуговує проблема створення належної системи лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України та інших складових сил оборони здатної ефективно та раціонально використовувати медичні ресурси в рамках єдиного медичного простору. Необхідність її розв'язання зумовлює потребу в послідовному та цілеспрямованому розвитку необхідних спроможностей.

Зазначена проблема надзвичайно актуальна і потребує чіткого визначення сутності та складових реалізації державної політики щодо цивільно-військової взаємодії лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України, а також наукового обґрунтування дієвих механізмів щодо її вирішення та розв'язання відповідних практичних завдань за міжнародними стандартами в умовах європейської інтеграції України.

Мета статті є обґрунтування концептуальних положень, узагальнення організаційно-правових засад та методичних підходів і формування пропозицій стосовно унормування діяльності структур цивільно-військової взаємодії для розв'язання цілого комплексу міжвідомчих питань для організації та розвитку системи лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України.

Застосована методологія і методи. Аналіз міжнародного права, законодавчих та нормативно-правових документів України, публікації у відкритих наукових джерелах. Бібліографічний, семантичний та аналітичний методи – для аналізу, узагальнення та систематизації законодавства і нормативно-правових актів України, що регламентують державні і галузеві процеси цивільно-військового співробітництва; системний та функціональний аналіз організації діяльності відповідних структур військового управління та медичного забезпечення Збройних Сил України; емпіричні методи: спостереження, прогнозування і експертний фортсайт.

Виклад основного матеріалу. Основою цивільно-військової взаємодії в Україні є готовність та здатність органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, за необхідності, на функціонування в умовах воєнного стану та відсічі збройній агресії, а також готовності населення і території держави до оборони [6].

Початком процесу інституціалізації цивільно-військової взаємодії у сфері організації системи екстремальної медицини та лікувально-евакуаційного забезпечення в Україні можна вважати результати спільної колегії Міністерства оборони і Міністерства охорони здоров'я України та прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 1995 р. № 819 “Про взаємодію медичних служб Збройних Сил та інших військових формувань України із державною системою охорони здоров'я і про створення загальнодержавної системи екстремальної медицини”, якою фактично започатковано створення загальнодержавної системи екстремальної медицини і розроблені підвалини цивільно-військової взаємодії у сфері охорони здоров'я [25].

На виконання Закону України “Про правовий режим воєнного стану” [8] для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, указом Президента України утворені військові адміністрації [42]. При цьому органи державної влади та органи військового управління наділені певними повноваженнями та функціями у сфері оборони України в умовах воєнного стану щодо відсічі збройній агресії, а також готовності населення і території держави до оборони [6].

Спрямування, координацію та контроль за діяльністю обласних військових адміністрацій з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану здійснює Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України при загальному керівництві Генерального штабу Збройних Сил України, а з інших питань – Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень [8].

За умов уведення в Україні воєнного стану [5], до надзвичайно важливих завдань держави, які необхідно вирішувати спільно органами влади, органами військового управління і громадянами України, слід віднести розбудову цілісної системи територіальної оборони України відповідно до Закону України “Про основи національного спротиву” [7].

Окремі організаційно-правові питання цивільно-військової взаємодії, спільної діяльності з координації Збройних Сил України та органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій визначаються спеціальними нормативно-правовими актами [15].

Відносно правового режиму цивільно-військової взаємодії, то він передбачає здійснення комплексу заходів із спільної діяльності Збройних Сил України, інших організаційних структур, утворених відповідно до законів України, який передбачає співробітництво та взаємодію з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, волонтерськими організаціями та громадянами з метою координації їхніх спільних дій та забезпечення умов для виконання покладених на них завдань та функцій, зокрема у вирішенні проблемних питань життєдіяльності цивільного населення з використанням військових та невійськових сил та засобів [23; 34].

У Законі України “Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави” “цивільно-військові відносини” поняття відносно нове і визначається як “сукупність правових взаємовідносин між суспільством та складовими частинами Воєнної організації держави які охоплюють політичні, фінансово-економічні, соціальні та інші процеси у сфері національної безпеки і оборони” [4].

За умов воєнного стану, розв'язання завдань, спрямованих на налагодження дієвих і ефективних механізмів координації та цивільно-військової взаємодії органів виконавчої влади та органів військового управління з іншими суб'єктами взаємодії, зокрема неурядовими організаціями, у т.ч. міжнародними, волонтерськими організаціями та громадськими рухами, бізнес-структурами та органами самоорганізації населення на рівні обласних та районних військових адміністрацій, а також військових адміністрацій населених пунктів, керівниками та посадовими особами відповідних адміністрацій, на основі транспарентності та чіткого розуміння оперативних потреб набуває особливо важливого значення та потребує подальших наукових досліджень, спрямування яких передусім має зосередитися на формуванні та відпрацюванні алгоритмізованої системи оперативного управління відповідними силами, засобами, допоміжними ресурсами та інструментами на основі міжнародного досвіду реалізації відповідних програм і проєктів, а також стандартів, протоколів, регламентів, правил і процедур, адаптованих до сучасних українських реалій [10].

Таким чином ми бачимо, що нові виклики національній безпеці обумовлюють нагальну необхідність пошуку інструментарію, за допомогою якого стане можливою організація узгодженої взаємодії Міністерства оборони України з іншими військовими формуваннями та державними структурами [11].

Отже, публічне управління у сфері цивільно-військової взаємодії спрямоване на формування ефективної взаємодії між Збройними Силами України, органами державної влади та інституціями громадянського суспільства в умовах гібридних загроз.

Зважаючи на вищезазначене, серед визначень поняття цивільно-військова взаємодія з позиції інтеграції в систему публічного управління на нашу думку слушним є розуміння цього процесу і явища як форми нормативно визначених, цілеспрямованих та регламентованих відносин між Збройними Силами України, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими інституціями, іншими суспільними утвореннями у мирний час та під час воєнного стану.

Розглядаючи цивільно-військову взаємодію з позиції не лише інтеграції в систему публічного управління, а й у систему Глобального Врядування (Good Governance) [9], слід акцентувати увагу на тому, що формування відповідної системи у державі передбачає активне залучення до співпраці та адаптації до умов роботи в Україні міжнародних неурядових організацій, у т.ч. гуманітарних місій та інтернаціональних волонтерських рухів, а також міжнародних аналітичних центрів, науково-освітніх та експертних організацій, які мають досвід протидії гібридним загрозам та діяльності в умовах перманентних збройних конфліктів.

Як приклад такої кооперації з міжнародними організаціями та створення міжгалузевого експертного середовища можна зазначити проєкт ЄС Erasmus+ "WARN" (Project "Academic Response to Hybrid Threats – WARN" 610133-EPP-1-2019-1-FI-EPPKA2-SVHE-JP) спільної роботи професіоналів різних галузей для сприяння міжсекторальній співпраці у сфері запобігання та реагування на гібридні загрози та підвищення громадянської стійкості гібридним загрозам в Україні [45].

Отже, цивільно-військова взаємодія передбачає різні форми та різні підходи до здійснення відповідної діяльності, а також комунікації не лише з

органами військового управління, а й з цивільними структурами, у т. ч. міжнародними та використання їх емпіричного досвіду і залучення не лише технічної допомоги, а й інформаційних та інтелектуальних ресурсів.

За умов дії воєнного стану в Україні, метою цивільно-військової взаємодії є забезпечення належних умов для виконання покладених на Збройні Сили України завдань за призначенням на різних рівнях їх застосування задля досягнення цілей під час проведення військових операцій шляхом співробітництва Збройних Сил України з органами публічної влади, місцевого самоврядування, організаціями, підприємствами та установами і населенням у межах зони відповідальності для забезпечення виконання місії. Така діяльність передбачає зокрема такі форми кооперації:

1) створення системи цивільно-військової взаємодії – сукупність функціонально взаємопов'язаних суб'єктів (органів, сил, засобів) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та об'єктів цивільного середовища, а також технологій впливу на них з метою створення умов для успішного виконання військами (силами) завдань [15];

2) організація цивільно-військової взаємодії – спільна, цілеспрямована, організована та постійна діяльність командувачів, командирів (начальників), штабів, структур цивільно-військового співробітництва, спрямована на встановлення та підтримання на належному рівні зв'язків з об'єктами цивільного середовища [15];

3) оцінка цивільного середовища – збір, аналіз, систематизація, узагальнення інформації щодо цивільного середовища з подальшим прогнозуванням його впливу (загалом або окремих чинників) на виконання військами завдань за призначенням у визначеному районі (регіоні) у конкретний період часу [16];

4) підтримка дій військ (сил) – попереджувальна діяльність структур цивільно-військового співробітництва спрямована на мінімізацію негативно-го впливу цивільного середовища на дії військ (сил), забезпечення у разі необхідності доступу військ (сил) до ресурсів у цивільному середовищі [15];

5) цивільно-військові відносини – сукупність правових взаємовідносин між суспільством та складовими частинами Воєнної організації держави, які охоплюють політичні, фінансово-економічні, соціальні та інші процеси у сфері національної безпеки і оборони [4];

6) цивільно-військові операції – це діяльність, що виконується призначеними військовими підрозділами, які встановлюють, підтримують, здійснюють або впливають на відносини між військовими силами і місцевим населенням та установами з метою досягнення або відновлення і безпосередньої підтримки стабільності в регіоні або в країні [14].

Серед основних принципів, які ґрунтовно відбудовують діяльність структур цивільно-військової взаємодії у редакції Воєнної доктрини України зазначено зокрема, такі, як: пріоритетне виконання воєнних цілей і завдань; економне використання наявних ресурсів; залучення максимально більшої кількості учасників взаємодії; наступництво; координація й узгодженість дій усіх учасників взаємодії тощо [38], що на той момент також враховувало функціонування чотирьох осередків оперативного командування та відповідний розподіл на адміністративно-територіальні зони відповідальності військово-медичних клінічних центрів за медичне забезпечення військових частин

Збройних Сил України [17]. Виходячи із цих принципів, слід вказати на три компоненти їх реалізації.

По-перше, спільність цілей передбачає створення таких умов, де найбільш дієвим та ефективним способом формування стійких цивільно-військових відносин є усвідомлення та взаємне визнання спільної мети та завдань основних суб'єктів цивільно-військової взаємодії.

По-друге, пріоритетність виконання завдань, поставлених військам (пріоритетність місії), передбачає здійснення комплексу заходів, де досягнення успіху військової місії має пріоритет у всіх випадках, навіть, коли чинники воєнних дій стосовно цивільного населення справляють значний психологічний вплив на діяльність структур цивільно-військової взаємодії.

По-третє, концентрація зусиль усіх відповідальних сторін передбачає концентрацію всіх ресурсів доступних для використання у зоні збройного конфлікту задля забезпечення дієвості та ефективності взаємодії.

Щодо основних функцій цивільно-військової взаємодії Збройних Сил України, то до пріоритетних з них належить забезпечення підтримки дій військ, яка включає зокрема організацію та координацію доступу військ (сил) до ресурсів цивільного середовища у разі виникнення такої необхідності. Йдеться саме про військово-медичний чинник та відповідну складову ресурсного забезпечення Збройних Сил України, що ґрунтовно відображено в положеннях Воєнно-медичної доктрини України [26].

За результатами спільної колегії Міністерства оборони і Міністерства охорони здоров'я України Постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 1995 р. № 819 "Про взаємодію медичних служб Збройних Сил та інших військових формувань України із державною системою охорони здоров'я і про створення загальнодержавної системи екстремальної медицини" [25] започатковано створення загальнодержавної системи екстремальної медицини і розроблені підвалини цивільно-військової взаємодії у сфері охорони здоров'я.

Згідно з Наказом Міністерства оборони України від 10.12.2019 р. № 624 "Про внесення змін до Переліку органів військового управління, юрисдикція яких поширюється на всю територію України" [18], формування Командування Медичних сил Збройних Сил України передбачає об'єднання медичної служби під єдине керівництво командувача медичних сил, який підпорядковується головнокомандувачу Збройних Сил України. До основних завдань Командування Медичних сил Збройних Сил України слід віднести:

- виконання заходів лікувально-евакуаційного забезпечення, спрямованих на досягнення та підтримання рівня готовності, необхідного для виконання завдань Збройних Сил України, силами і засобами інших складових сил оборони, які залучаються до оборони держави;

- організацію планування, застосування, підготовки та управління військовими частинами, закладами охорони здоров'я Збройних Сил України;

- формування єдиного інформаційного простору Медичних сил Збройних Сил України, інших складових сил оборони;

- забезпечення реалізації державної політики щодо охорони здоров'я особового складу Збройних Сил України, лікувально-евакуаційного забезпечення військовослужбовців [33].

"Воєнно-медична доктрина України", як документ стратегічного характеру, наголошує на формуванні цілісної системи і відповідних заходів з лікувально-евакуаційного забезпечення військ (сил) у поєднанні з ресурсни-

ми можливостями цивільної системи охорони здоров'я" [26], яка передбачає низку положень відносно того, що в основному надання медичної допомоги хворим і пораненим військовослужбовцям на третьому і четвертому рівнях лікувально-евакуаційного забезпечення проводиться переважно в закладах цивільної системи охорони здоров'я, що відповідає її рівням медичної допомоги [35].

Збройні Сили України та інші військові формування, які залученні до прийняття нормативно-правових актів та керівних документів щодо реалізації положень Воєнно-медичної доктрини України, формують необхідний комплект сил і засобів медичних служб, готують пропозиції до проекту основних показників оборонного замовлення, створюють та утримують у постійній готовності визначену кількість сил і засобів [26]. При цьому, військово-медичний чинник визначає єдність поглядів на організацію, тактику та порядок застосування сил і засобів медичних служб та системи охорони здоров'я цивільного населення як у мирний час, так і під час дії особливого періоду. За таких умов, Міністерство охорони здоров'я України забезпечує готовність закладів охорони здоров'я, інших необхідних сил та засобів, визначених актами Кабінету Міністрів України, для надання медичної допомоги військовослужбовцям.

Основою системи охорони здоров'я військовослужбовців є медичні служби (військово-медичні підрозділи, військові заклади охорони здоров'я та органи управління лікувально-евакуаційним забезпеченням), а також визначена кількість закладів охорони здоров'я системи охорони здоров'я цивільного населення. Медичні служби провадять свою діяльність в єдиному медичному просторі держави шляхом дотримання законодавства з питань охорони здоров'я, стандартів медичної допомоги та клінічних протоколів [26].

Відносно визначення єдиного медичного простору, то він являє собою систему організації надання медичної допомоги, яка об'єднує всі медичні ресурси держави спільним управлінням і визначеними механізмами фінансування та забезпечує доступність, якість і ефективність усіх видів медичної допомоги всім громадянам України, у тому числі і військовослужбовцям [12].

Отже, інтеграція системи лікувально-евакуаційного забезпечення військ в єдиний медичний простір України передбачає функціональне поєднання сил і засобів медичних служб та системи охорони здоров'я цивільного населення з метою максимальної реалізації їх спроможностей щодо ефективного медичного забезпечення військ. Склад сил і засобів медичних служб та система лікувально-евакуаційного забезпечення військ мають забезпечувати збереження і зміцнення здоров'я військовослужбовців, своєчасне та ефективне надання медичної допомоги у разі поранень, уражень, захворювань та якнайшвидше відновлення боєздатності.

Процес надання медичної допомоги пораненим (хворим) військовослужбовцям здійснюється за видами у медичних підрозділах військових частин і з'єднань, закладах охорони здоров'я за територіальним принципом. Медичні підрозділи та заклади охорони здоров'я є основою для формування етапів медичної евакуації (рівнів лікувально-евакуаційного забезпечення), кількість, місце їх розгортання, вид і обсяг медичної допомоги яких визначаються умовами оперативної і бойової обстановки та величиною санітарних втрат.

Щодо медичної допомоги пораненим (хворим), то вона надається на тих етапах медичної евакуації (рівнях медичного забезпечення), де вона може

бути надана у найкоротший строк та у найбільш повному обсязі з урахуванням наявних сил і засобів та можливостей медичної евакуації [26]. Сучасне усвідомлення ролі військовослужбовців у процесі лікувально-евакуаційного забезпечення полягає у тому, що всі військовослужбовці є не лише об'єктами, а й повноцінними і рівноправними учасниками – суб'єктами медичного забезпечення і мають володіти практичними навичками з надання домедичної допомоги у порядку самодопомоги та взаємодопомоги за міжнародними стандартами ТССС “Tactical Combat Casualty Care” [44].

Загальні положення, принципи і вимоги щодо організації лікувально-евакуаційного забезпечення військ розробляються та застосовуються на підставі законодавства з питань охорони здоров'я, стандартів медичної допомоги і клінічних протоколів, військово-медичних стандартів, з урахуванням вимог. При цьому, готовність медичних служб до медичного забезпечення військ має забезпечуватися досягненням сумісності з відповідними структурами збройних сил держав – членів міжнародних організацій у сфері безпеки або багатонаціональних військових формувань шляхом впровадження відповідних міжнародних настанов, стандартів, принципів та відповідних критеріїв лікувально-евакуаційного забезпечення військ, що передбачає єдині погляди на: планування, організацію та порядок надання медичної допомоги; формування необхідної структури сил і засобів медичних служб; організацію медичного постачання та поповнення медичного майна; підготовку та використання медичних та фармацевтичних працівників; медичний облік та обмін медичною інформацією; організацію взаємодії для ефективного використання медичних ресурсів тощо [26].

Реалізація державної політики стосовно організації та розвитку системи лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України за міжнародними стандартами має здійснюватися шляхом урахування відповідних вимог у законодавстві з питань охорони здоров'я військовослужбовців, формування необхідної структури та кількості сил і засобів медичних служб та організації лікувально-евакуаційного забезпечення військ, а також шляхом пошуку альтернативних форм і способів залучення ресурсів, у тому числі й з урахуванням цивільної складової.

Запровадження передових практик та міжнародних стандартів медичного забезпечення ЗСУ, звичайно, реалізується на стратегічному рівні шляхом розробки та уведення в дію низки нормативних документів. Зокрема, Указом Президента України від 17 вересня 2021 р. № 473/2021 [39] було затверджено відповідний ключовий документ – Стратегічний оборонний бюлетень України.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України [40], а також Стратегії воєнної безпеки України [41], Стратегічний оборонний бюлетень України визначає основні спроможності сил оборони, яких необхідно досягти та стратегічні цілі їх розвитку на період до 2025 р., основні завдання та очікувані результати їх досягнення.

На основі Стратегічного оборонного бюлетеня України розробляються та реалізуються державні цільові програми, спрямовані на розвиток складових сил оборони та розв'язання проблем їх медичного забезпечення, зокрема їх оснащення сучасними медичними та технічними засобами, створення необхідних запасів матеріально-технічних засобів, здійснення інших заходів з посилення спроможності функціонування Медичних сил Збройних Сил України. Передбачається, що лікувально-евакуаційне забезпечення буде спрямовано

на збереження життя і зміцнення здоров'я особового складу, запобігання виникненню і розповсюдженню хвороб, надання медичної допомоги військовослужбовцям, лікування і відновлення їх працездатності та боєздатності після поранень, захворювань і травм.

Щодо стратегічних цілей розвитку сил оборони, то їх реалізація передбачає виконання конкретних завдань. Як то, стратегічна ціль № 4 передбачає розвиненість та дієвість системи лікувально-евакуаційного забезпечення, що відповідає потребам ЗСУ для відсічі збройної агресії проти України. Зокрема, завдання № 4.6 передбачає створення ефективної системи лікувально-евакуаційного забезпечення, здатної на належному рівні забезпечити комплектування військ (сил) особовим складом, придатним за станом здоров'я до військової служби, збереження життя і зміцнення здоров'я військовослужбовців, своєчасне надання високоякісної та ефективної медичної допомоги, підтримання боєздатності військ відповідно до міжнародних стандартів [39].

Очікуваним результатом має бути створення системи лікувально-евакуаційного забезпечення ЗСУ, підвищення рівня міжвідомчої координації діяльності медичних служб сил оборони в єдиному медичному просторі, нарощення спроможності сил і засобів медичного забезпечення. Це передбачає здійснення комплексу заходів, зокрема:

1) удосконалення планування з метою ефективного управління силами і засобами лікувально-евакуаційного забезпечення військ (сил) на відповідних рівнях.

2) забезпечення чіткої координації та взаємодії діяльності медичних служб сил оборони, системи охорони здоров'я держави з ефективного та раціонального використання медичних ресурсів;

3) упровадження сучасних досягнень медичної науки, техніки і новітніх технологій, автоматизація лікувально-діагностичних процесів та інших технологічних видів діяльності;

4) підвищення рівня технічної оснащеності медичних підрозділів та закладів охорони здоров'я сучасною медичною спеціальною технікою та апаратурою для надання встановлених видів медичної допомоги.

Виходячи із зазначеного, щодо спроможностей лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України з урахуванням сучасних умов воєнного стану слід виділити такі: здатність організовувати та здійснювати управління медичним забезпеченням на відповідних рівнях; проводити належні лікувально-евакуаційні, санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи, медичну розвідку, заходи медичного захисту особового складу від впливу уражаючих факторів радіаційного, хімічного та біологічного походження; здійснювати забезпечення новими зразками за номенклатурою медичного майна; ефективно застосовувати новітні зразки медичної та спеціальної техніки, зокрема евакуаційно-транспортні засоби, які технічно сумісні із засобами збройних сил держав – членів НАТО, для виконання спільних завдань з лікувально-евакуаційного забезпечення.

Попри важливість стратегічних рішень, щодо створення ефективної системи лікувально-евакуаційного забезпечення ЗСУ, вважаємо за важливе зупинитися на деяких окремих проблемах лікувально-евакуаційного забезпечення на тактичному рівні, оскільки це саме той рівень, де відбувається реалізація зазначеного комплексу заходів та безпосередньо відчуються наслідки невирішених на стратегічному і оперативному рівні проблем.

Запровадження єдиної нормативно-правової бази з питань охорони здоров'я, єдиних стандартів медичної допомоги, клінічних протоколів та інших галузевих стандартів та компонентів управління якістю у сфері охорони здоров'я [19], зумовило закладання підстав для формування цивільно-військової взаємодії в умовах функціонування єдиного медичного простору в Україні.

Щодо нормативних питань цивільно-військової взаємодії в умовах єдиного медичного простору, слід враховувати законодавство та нормативно-правові акти МОЗ України щодо регулювання діяльності цивільної складової такої взаємодії. Так, на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 1074 та згідно з наказом МОЗ України від 20.02.2017 р. в рамках формування єдиного медичного простору вторинної ланки були сформовані засади щодо утворення госпітальних округів [20; 24]. Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я від 18.12.2017 р. № 1621 [21], створення госпітальних округів дає змогу забезпечити: гарантований своєчасний доступ до надання вторинної (спеціалізованої) та екстреної медичної допомоги населенню [22; 31].

На законодавчому рівні визначено поняття Госпітальний округ, під яким розуміється сукупність закладів охорони здоров'я та фізичних осіб-підприємців, які зареєстровані в установленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики, які забезпечують медичне обслуговування населення відповідної території [3].

Низкою постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України затверджено нормативно-правові акти з питань функціонування системи охорони здоров'я в Україні із регламентацією порядку дій та відповідальності за реалізацію відповідних нормативних документів. Так, зокрема, відповідно до Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні суттєвих змін дістала нормативно-правова база, на основі якої регламентована діяльність системи охорони здоров'я в умовах її реформування.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України "Про утворення Національної служби здоров'я України", відповідний центральний орган виконавчої влади здійснює діяльність, яка спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я України [29]. Також, визначено її основні завдання і повноваження, серед яких основними є: виконання функцій замовника медичних послуг та лікарських засобів за програмою медичних гарантій; забезпечення функціонування електронної системи охорони здоров'я; здійснення оплати згідно з тарифом за надані пацієнтам медичні послуги (включаючи медичні вироби) та лікарські засоби за договорами про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій тощо.

Зі свого боку, Командування Медичних сил Збройних Сил України у взаємодії з відповідними структурними підрозділами Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України та військовими частинами і закладами Збройних Сил України мають сприяти постійному оновленню нормативно-правової бази щодо організації системи надання екстреної медичної допомоги та лікувально-евакуаційного забезпечення в практику діяльності військових закладів охорони здоров'я на основі міжнародних стандартів.

Як зазначає Верба А., з метою вдосконалення медичного забезпечення Збройних Сил України, відповідно до військово-адміністративного поділу території України [37], а також нормативно-правового врегулювання питання лікування військовослужбовців у цивільних закладах охорони здоров'я в Міністерстві оборони України було опрацьовано Проєкт Постанови Кабінету Міністрів України “Про удосконалення медичного забезпечення військовослужбовців, які беруть участь в антитерористичній операції на Сході України” та додатка 1 “Положення про Тимчасові функціональні об'єднання закладів охорони здоров'я адміністративно-територіальних одиниць”, що передбачає виділення у найбільш потужних цивільних закладах охорони здоров'я державної та комунальної власності резерву профільних ліжок у межах до 30 % від ліжкового фонду, для надання своєчасної та якісної спеціалізованої медичної допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України [2]. У подальшому Проєкт Постанови було врегульовано наказом Міністерством оборони України “Про затвердження адміністративно-територіальних зон відповідальності закладів охорони здоров'я Збройних Сил України за організацію медичного забезпечення” [17].

Як зазначає Лівінський В., утворення Тимчасових функціональних об'єднань передбачено покласти на обласні державні адміністрації й органи місцевого самоврядування за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України і Міністерством оборони України на базі закладів охорони здоров'я, визначених Кабінетом Міністрів України. При цьому, підготовка Тимчасових функціональних об'єднань до виконання завдань за призначенням, виділення резерву профільних ліжок, утворення та зберігання місячного запасу лікарських засобів, виробів медичного призначення, донорської крові та її препаратів здійснюється за замовленням Міністерство оборони України через Міністерство охорони здоров'я України. Ще однією з важливих вимог до закладів охорони здоров'я є забезпечення можливості прийому не менше 10–15 поранених (хворих) одночасно, а надання медичної допомоги пораненим та хворим має здійснюватися відповідно до стандартів та клінічних протоколів, затверджених Міністерством охорони здоров'я України [13]. Ці пункти Положення були доопрацьовані, що затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 412 [27].

На виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 352-р відповідні документи були доопрацьовані відповідно зі спільним наказом Міністерства оборони та Міністерства охорони здоров'я України від 07.02.2018 р. № 49/180 та зазнали доповнень шляхом визначення адміністративно-організаційних заходів з метою забезпечення надання консультативної та методичної допомоги закладам охорони здоров'я, що залучаються для надання вторинної спеціалізованої і третинної високоспеціалізованої медичної допомоги військовослужбовцям [17; 28; 30].

Враховуючи вищезазначене, доцільним є налагодження конструктивної взаємодії Командування Медичними силами Збройних Сил України і Міністерства охорони здоров'я України, а також Національної Служби Здоров'я України задля реалізації завдань охорони здоров'я, збереження, підтримання і зміцнення бойової готовності та боєздатності військовослужбовців та лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України з урахуванням з одного боку всіх особливостей та регламентацій у надання медичної

допомоги військовослужбовцям на всіх рівнях, а з іншого на впровадження сучасних ефективних лікувально-діагностичних технологій відповідно до галузевих стандартів з урахування більш широких ресурсних можливостей цивільної системи охорони здоров'я.

Трансформація стандартів з питань організації надання медичної допомоги та медичного забезпечення у Збройних Силах України відповідно до організаційних основ доктрини з лікувально-евакуаційного забезпечення сил оборони збройних сил країн – членів НАТО, а саме стандарту - Standard AJP-4.10 [43], обумовила запровадження в системі лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України кількох рівнів лікувально-евакуаційного забезпечення [1; 30; 32].

Щодо рівнів медичної допомоги та лікувально-евакуаційного забезпечення військовослужбовцям, то їх розмежування, диференціація і спеціалізація лікувально-евакуаційних заходів дозволять відпрацювати реальну міжвідомчу цивільно-військову взаємодію в умовах єдиного медичного простору, що передбачає у т. ч. надання екстреної медичної допомоги пораненим і хворим зі складу військовослужбовців на територіях, прилеглих до районів бойових дій.

Щодо нормативних актів що стосуються створення системи лікувально-евакуаційного забезпечення військовослужбовців також слід зазначити між іншим ті, що регламентують окремі питання лікувально-евакуаційного забезпечення військовослужбовців, а також визначення механізму надання вторинної (спеціалізованої) і третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги військовослужбовцям [30; 36]. Відповідними нормативними актами визначено порядок залучення цивільних закладів охорони здоров'я до надання вторинної (спеціалізованої) і третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги військовослужбовцям, а також визначено механізм надання такої медичної допомоги військовослужбовцям і затверджено перелік закладів охорони здоров'я і державних установ НАМН України, що для цього залучаються.

Як зазначалося вище, на особливу увагу заслуговує функція цивільно-військової взаємодії, що стосується забезпечення підтримки дій військ, яка включає зокрема організацію та координацію доступу військ (сил) до ресурсів цивільного середовища у разі виникнення такої необхідності. Зокрема, заходи цивільно-військового співробітництва у сфері організації лікувально-евакуаційного забезпечення можуть включати:

1) організацію збору інформації в районі виконання завдань за призначенням та здійснення оцінювання цивільного і медичного середовища;

2) організацію взаємодії з органами управління закладом охорони здоров'я, представниками місцевої влади, громадськими організаціями (волонтерськими рухами);

3) інформування представників організацій, що планують діяльність у районі відповідальності бригади (громадських, волонтерських, гуманітарних місій), щодо безпекової ситуації, рекомендованих маршрутів пересування, існуючих на поточний момент ризиків, заборон;

4) здійснення безпосереднього контролю за безпековою ситуацією та організація супроводу представників організацій (громадських, волонтерських, гуманітарних місій) у районі відповідальності бригади;

5) визначення спроможності місцевої влади забезпечувати доступ військ (сил) до ресурсів у цивільному середовищі: першочергові потреби у воді, продуктах харчування, електроенергії, медичному обслугованні тощо, а також спроможності надати транспортні засоби для евакуації;

6) з'ясування можливостей подальших лікувально-евакуаційних заходів особового складу з місця дислокації на етапи медичної евакуації;

7) актуалізація в умовах обстановки, що змінюється, безпечних маршрутів пересування на місцевості, сприяння евакуаційним заходам (у т. ч. цивільного населення);

8) уточнення інформації щодо об'єктів важливої інфраструктури, у тому числі об'єктів, захищених від нападу, та таких, що містять небезпечну складову для особового складу;

9) надання відомостей про загиблих і зниклих безвісти та повідомлення щодо можливого місця знаходження тіл (останків) загиблих, проведення пошукових заходів та сприяння у пошуку осіб, які зникли безвісти у т. ч. серед цивільного населення;

10) запобігання виникнення конфліктних ситуацій за участю та по відношенню до військовослужбовців Збройних Сил України [16].

Отже, з метою збереження боєздатності і здоров'я особового складу, своєчасного надання медичної допомоги пораненим та хворим, їх евакуації, подальшого лікування та повернення на бойові позиції, попередження виникнення та поширення захворювань, лікувально-евакуаційне забезпечення здійснюється шляхом проведення відповідних організаційно-тактичних, лікувально-евакуаційних, санітарно-гігієнічних і протиепідемічних, а також інформаційно-комунікативних заходів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

1. Дієвим інструментом розв'язання проблем лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України є запровадження ефективних механізмів цивільно-військової взаємодії та налагодження діяльності відповідних структур, що передбачає зокрема формування організаційно-правових засад такої взаємодії в контексті реалізації воєнно-медичної доктрини України та на основі чіткого розуміння оперативних потреб у лікувально-евакуаційного забезпеченні військ в умовах воєнного стану.

2. Налагодження діяльності структур цивільно-військової взаємодії для розв'язання комплексу міжвідомчих питань щодо організації та розвитку системи лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України передбачає визначення організаційно-правових засад взаємодії та взаємовідносин між органами військового управління, органами публічної влади та громадськими інституціями в контексті реалізації воєнно-медичної доктрини України. На особливу увагу заслуговує функція цивільно-військової взаємодії щодо лікувально-евакуаційного забезпечення, яке стосується забезпечення підтримки дій військ, що включає організацію та координацію доступу медичних сил Збройних Сил України, у т. ч. до медичних ресурсів цивільного середовища.

3. Необхідність інтеграції в єдиний медичний простір України передбачає побудову цілісної системи лікувально-евакуаційного забезпечення військ у поєднанні з ресурсними можливостями цивільної системи охорони здоров'я,

а також визначає єдність поглядів на організацію, тактику та порядок застосування сил і засобів медичних служб та забезпечує спроможність цивільних закладів охорони здоров'я для лікувально-евакуаційного забезпечення військовослужбовців, що є важливим військово-медичним чинником такої співпраці.

4. Запропоновано чітке пояснення спроможностей лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України на основі конкретних підходів, а саме: спроможності, які сприятимуть стійкому у часі способу управління лікувально-евакуаційним забезпеченням на відповідних рівнях; проведенню ефективних лікувально-евакуаційних заходів та відповідного забезпечення, а також заходів медичного захисту особового складу військ тощо.

5. Доведено важливість визначення та чіткого розмежування рівнів медичної допомоги та необхідних ресурсів, що потенційно надає можливість відпрацювати реальну міжвідомчу цивільно-військову взаємодію та налагодити систему лікувально-евакуаційного забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в умовах єдиного медичного простору, що передбачає у т. ч. надання екстреної медичної допомоги пораненим і хворим зі складу військовослужбовців на територіях, прилеглих до районів бойових дій.

Попри важливість стратегічних рішень, щодо створення ефективної системи лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних Сил України, вважаємо перспективними подальші дослідження, спрямовані на розгляд окремих проблем лікувально-евакуаційного забезпечення на тактичному рівні, оскільки це саме той рівень, де відбувається реалізація зазначеного комплексу заходів та безпосередньо відчуються наслідки невирішених на стратегічному і оперативному рівні проблем, пов'язаних з недосконалістю системи медичного та лікувально-евакуаційного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білий В. Я., Верба А. В., Жаховський В. О., Лівінський В. Г. Щодо необхідності та порядку залучення цивільних закладів охорони здоров'я для медичного забезпечення військ. *Наука і оборона*. 2017. С. 31–36. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2618-1614/article/view/157830> (дата звернення: 02.08.2022).
2. Верба А. В. Стан та проблемні питання медичного забезпечення в зоні проведення антитерористичної операції в різні періоди. *Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти* : зб. наук. праць ; за заг. ред. Цимбалюка В. І. та Сердюка А. М. Київ : ДП “НВЦ “Пріоритети”, 2016. С. 15–26.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідкладних заходів у сфері охорони здоров'я : Закон України № 421-IX, 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-20#Text> (дата звернення: 02.08.2022).
4. Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України № 975-IV, 2003 р. URL: <http://thelawcouncil.gov.ua> (дата звернення: 02.08.2022).
5. Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні : Закон України № 2102-IX, 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 02.08.2022).
6. Про оборону України : Закон України № 1932-XII, 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 02.08.2022).
7. Про основи національного спротиву : Закон України № 1702-IX, 2021 р. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення: 02.08.2022).
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII, 2015 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389> (дата звернення: 02.08.2022).
9. Карамішев Д. В. Імперативи глобального розвитку: фокус на Global Governance. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2018. № (2), С. 365–388.

10. Карамішев Д. В. Організаційно-правові засади цивільно-військової взаємодії з питань оборони та життєзабезпечення Збройних Сил України в умовах воєнного стану. *Державне будівництво* : зб. наук. праць / ел. вид. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2022. № 1 (31).

11. Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України : затв. наказом Міністерства оборони України від 22.11.2017 р. № 612. URL: mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf.

12. Кошова С., Михальчук В., Радиш Я. Єдиний медичний простір України – нова парадигма розвитку національної системи охорони здоров'я. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/32.pdf (дата звернення: 02.08.2022).

13. Лівінський В. Г. Обґрунтування нового механізму використання системи цивільної охорони здоров'я для лікування поранених і хворих військовослужбовців шляхом створення тимчасових функціональних об'єднань. *Здоров'я нації*. 2016. № 4/1 (41). С. 63–68.

14. Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва під загальним керівництвом О. Ноздрачова. Київ : Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України, 2019. 167 с.

15. Про затвердження Тимчасової настанови з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України : Наказ Генерального штабу Збройних Сил України № 131, 2019. URL: <https://www.zsu.gov.ua> (дата звернення: 02.08.2022).

16. Тимчасова інструкція з оцінки цивільного середовища : Наказ Генерального штабу Збройних Сил України № 159, 2019. URL: <https://www.zsu.gov.ua> (дата звернення: 02.08.2022).

17. Про затвердження адміністративно-територіальних зон відповідальності закладів охорони здоров'я Збройних Сил України за організацію медичного забезпечення : Наказ Міністерства оборони України № 608, 2016 р. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/608_nm_2016.pdf (дата звернення: 02.08.2022).

18. Про внесення змін до Переліку органів військового управління, юрисдикція яких поширюється на всю територію України : Наказ Міністерства оборони України від 10.12.2019 р. № 624. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/nakazi-ministra-oboroni-ukraini/nakazi-ministerstva-oboroni-ukraini-za-2019-rik.html> (дата звернення: 02.08.2022).

19. Про затвердження Концепції управління якістю медичної допомоги у галузі охорони здоров'я в Україні на період до 2020 р. : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 454, 2011. URL: <https://moz.gov.ua/nakazi-moz> (дата звернення: 02.08.2022).

20. Примірне положення про госпітальний округ : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 165, 2017 р. URL: <https://moz.gov.ua/nakazi-moz>.

21. Про внесення змін до Примірного положення про госпітальний округ : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 1621, 2017 р. URL: <https://moz.gov.ua/nakazi-moz> (дата звернення: 02.08.2022).

22. Про затвердження об'єму надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги, що повинен забезпечуватися багатoproфільними лікарнями інтенсивного лікування першого та другого рівня, та змін до Порядку регіоналізації перинатальної допомоги : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 1881, 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1292-18#n16> (дата звернення: 02.08.2022).

23. Настюк І. Коропатнік В., Карелін В. Правовий режим цивільно-військового співробітництва як ефективний засіб забезпечення операції об'єднаних сил. *Право і суспільство*. 2020, № 4, С. 183–189.

24. Деякі питання створення госпітальних округів : Постанова Кабінету Міністрів України № 1074, 2019 р. URL: <http://www.kmu.gov.ua>.

25. Про взаємодію медичних служб Збройних Сил та інших військових формувань України із державною системою охорони здоров'я і про створення загальнодержавної системи екстремальної медицини : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.1995 р. № 819. URL: <http://www.kmu.gov.ua>

26. Про затвердження Воєнно-медичної доктрини України : Постанова Кабінету Міністрів України № 910, 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.08.2022).

27. Про утворення Координаційного центру з питань організації діяльності медичних служб сил оборони та органів і закладів охорони здоров'я : Постанова Кабінету Міністрів України № 412, 2017 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/newsnpd?fromDate=05.10.2006&npdList_stind=181 (дата звернення: 02.08.2022).

28. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2018 р. № 331. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 02.08.2022).

29. Про утворення Національної служби здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1101. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 02.08.2022).

30. Деякі питання медичного забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та поліцейських, які беруть участь в антитерористичній операції та здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 352-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 02.08.2022).

31. Рошчін Г. Г., Мазуренко О. В., Дорощ В. М., Пагава О. З., Іванов В. І. Реформування системи екстреної медичної допомоги постраждалим на ранньому госпітальному етапі. *Клінічна хірургія*. 2019. № 86 (5). С. 72–78. DOI: <https://doi.org/10.26779/2522-1396.2019.05.7>.

32. Рошчін Г. Г., Мазуренко О. В., Гуменюк К. В. та ін. Єдині протоколи надання екстреної медичної допомоги як елемент цивільно-військової взаємодії на територіях проведення спеціальних операцій в Україні. *Травма*. 2020. Том 21. № 2. С. 74–87.

33. Структура організації діяльності медичних сил Збройних Сил України. *Сайт Міністерства оборони України*. 2022. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-medycyna/> (дата звернення: 02.08.2022).

34. Сальнікова О., Кушнір В., Прошин І. Цивільно-військове співробітництво як елемент системи стратегічних комунікацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток : ел. вид.* 2019. № 7.

35. Сердюк А. М., Риган М. М., Антоненко Л. П., Скалецький Ю. М. Співпраця державної та відомчих систем охорони здоров'я на особливий період – актуальна проблема для України. Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти : зб. наук. праць ; за заг. ред. акад. В. І. Цимбалюка, А. М. Сердюка. Київ : НВЦ "Пріоритети", 2016. С. 27–32.

36. Про визначення механізму надання вторинної (спеціалізованої) і третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги військовослужбовцям, які беруть участь в антитерористичній операції : Спільний Наказ МО та МОЗ України від 07.02.2018 р. № 49/180. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/49/180_nm_2018.pdf (дата звернення: 02.08.2022).

37. Про затвердження військово-адміністративного поділу території України : Указ Президента України № 39/261, 2016 р. URL: <https://www.president.gov.ua> (дата звернення: 02.08.2022).

38. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" № 555, 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text> (дата звернення: 02.08.2022).

39. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України" : Указ Президента України № 473, 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text> (дата звернення: 02.08.2022).

40. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України" від 14 вересня 2020 р № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 02.08.2022)

41. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України" від 25 березня 2021 р. № 121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 02.08.2022).

42. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України № 68/2022. *Офіційний Вісник України*. 2022. № 46.

43. Allied Joint Publication–4.10, Allied Joint Doctrine For Medical Support. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/922182/doctrine_nato_med_spt_ajp_4_10.pdf.

44. Guidelines for Tactical Combat Casualty Care for Combat Lifesaver (TCCC CLS). NAEMT, Aug. 2017 <https://www.naemt.org/education/naemt-tccc/tccc-cls-guidelines-and-curriculum>.

45. WARN Academic Response to Hybrid Threats - WARN" 610133-EPP-1-2019-1-FI-EPPKA2-CBHE-JP. URL: <https://warn-erasmus.eu/>.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2022 р.

Стаття рекомендована до друку 10.09.2022 р.

D. V. Karamyshev,

Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor, Full Professor of the Department of Social and humanitarian policy, Education and Research Institute of Public Administration of V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
e-mail: dvk1vip@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240>

L. P. Hordiienko,

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Disaster and Military Medicine, Poltava State Medical University, Poltava, Ukraine
e-mail: hordiienko.82@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2157-7573>

M. I. Lytvynenko,

Lecturer of a higher education institution of Department of Disaster and Military Medicine, Poltava State Medical University, lieutenant-colonel of the medical service, Poltava, Ukraine
e-mail: litvinenkon451@gmail.com

CIVIL-MILITARY INTERACTION TO ORGANIZE A MEDICAL EVACUATION SUPPORT OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Abstract. The article studies the complex problem of formation and development of civil–military interaction in the field of organization of medical evacuation support of the Armed Forces of Ukraine in the conditions of a unified medical space functioning. The purpose of the study is to substantiate conceptual provisions, generalize organizational and legal principles and methodological approaches, and formulate proposals for arrangement the activities of civil–military interaction structures in the direction of solving a complex of interdepartmental issues regarding the organization and development of the system of medical evacuation support of the Armed Forces of Ukraine.

It was found that an effective tool for solving the problems of medical evacuation support of the Armed Forces of Ukraine is the introduction of effective mechanisms of civil–military interaction and the adjustment of the activities of the relevant structures, which includes the formation of the organizational and legal foundations of such interaction in the context of the implementation of the Military Medical Doctrine of Ukraine and on the basis of a clear understanding of the operational needs in the medical evacuation support of the troops in the conditions of martial law.

It has been established that the need for integration into the unified medical space of Ukraine involves the construction of an integral system of medical evacuation support for the troops in combination with the resource capabilities of the civilian health care system, and also determines the unity of views on the organization, tactics and procedure for the use of forces and means of medical services and ensures the capacity of civilian health care facilities for medical evacuation support of military personnel, which is an important military medical factor of such cooperation.

A clear understanding of the capabilities of the medical evacuation support of the Armed Forces of Ukraine based on specific approaches is offered, which should include those that will contribute to the management of medical evacuation support at the appropriate levels; conducting effective medical evacuation measures and appropriate support, as well as medical protection measures for the personnel of the troops, etc. The importance of defining and clearly demarcating levels of medical care and necessary resources has been proven, which will provide an opportunity to work out real interdepartmental civil–military interaction and establish a system of medical evacuation support for servicemen of the Armed Forces of Ukraine in the conditions of the unified medical space.

Keywords: *mechanisms of civil–military interaction, medical evacuation support of the Armed Forces of Ukraine, integration into a unified medical space, forces and means of medical services.*

REFERENCES

1. Bilyi, V.Ya., Verba, A.V., Zhakhovskiyi, V.O., Livinskiy, V.H. (2017). Shchodo neobkhidnosti ta poriadku zaluchennia tsviilnykh zakladiv okhorony zdorovia dlia medychnoho zabezpechennia viisk. *Nauka i oborona*, 31–36. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2618-1614/article/view/157830> (data zvernennia: 02.08.2022) [in Ukrainian].

2. Verba, A.V. (2016). Stan ta problemni pytannia medychnoho zabezpechennia v zoni provedennia antyterorystychnoi operatsii v rizni periony. *Medychno zabezpechennia antyterorystychnoi operatsii: naukovo-orhanizatsiini ta medyko-sotsialni aspekty*, 15–26; Tsybaliuka, V.I., Serdiuka, A.M. (Eds.). Kyiv: DP “NVTs “Priorityty” [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo nevidkladnykh zakhodiv u sferi okhorony zdorovia: Zakon Ukrainy (2019). No. 421-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-20#Text> (data zvernennia: 02.08.2022).
4. Pro demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad voiennoiu orhanizatsiieiu i pravookhoronnymy orhanamy derzhavy: Zakon Ukrainy (2003). No. 975-IV. URL: <http://thelawcouncil.gov.ua> (data zvernennia: 02.08.2022).
5. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy “Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Zakon Ukrainy (2022). No. 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (data zvernennia: 02.08.2022).
6. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy (1991). No. 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (data zvernennia: 02.08.2022).
7. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu: Zakon Ukrainy (2021). No. 1702-IX (iz zminyamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (data zvernennia: 02.08.2022).
8. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy (2015). No. 389-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389> (data zvernennia: 02.08.2022).
9. Karamyshev, D.V. (2018). Imperatyvy hlobalnoho rozvytku: fokus na Global Governance. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok*, 2, 365–388 [in Ukrainian].
10. Karamyshev, D.V. (2022). Organizational and legal principles of civil-military interaction in issues of defense and life support of the armed forces of Ukraine under the conditions of the state of martial. *State building*, 1 (31). Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].
11. Kontsepsiia stratehichnykh komunikatsii Ministerstva oborony Ukrainy ta Zbroinykh Syl Ukrainy: zatv. nakazom Ministerstva oborony Ukrainy vid 22.11.17 r. № 612. URL: mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf (data zvernennia: 02.08.2022).
12. Koshova, S., Mykhalchuk, V., Radysh, Ya. (2021). Yedynyi medychnyi prostir Ukrainy – nova paradyhma rozvytku natsionalnoi systemy okhorony zdorovia. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/32.pdf [in Ukrainian].
13. Livinskyi, V.H. (2016). Obruntuvannia novoho mekhanizmu vykorystannia systemy tsyvilnoi okhorony zdorovia dlia likuvannia poranenykh i khvorykh viiskovosluzhbovtziv shliakom stvorennia tymchasovykh funktsionalnykh obiednan. *Zdorovia natsii*, 4/1 (41), 63–68 [in Ukrainian].
14. Metodychnyi posibnyk dlia viisk (syl) z pytan tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva (2019). Kyiv: Upravlinnia tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva Zbroinykh Syl Ukrainy [in Ukrainian].
15. Pro zatverdzhennia Tymchasovoi nastanovy z tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva u khodi pidgotovky ta zastosuvannia Zbroinykh Syl Ukrainy: Nakaz Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy (2019). No. 131. URL: <https://www.zsu.gov.ua> (data zvernennia: 02.08.2022).
16. Tymchasova instruktsiia z otsinky tsyvilnoho seredovyshcha: Nakaz Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy (2019). No. 159. URL: <https://www.zsu.gov.ua>. (data zvernennia: 02.08.2022).
17. Pro zatverdzhennia administratyvno-terytorialnykh zon vidpovidalnosti zakladiv okhorony zdorovia Zbroinykh Syl Ukrainy za orhanizatsiiu medychnoho zabezpechennia: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy (2016). No. 608. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/608_nm_2016.pdf (data zvernennia: 02.08.2022).
18. Pro vnesennia zmin do Pereliku orhaniv viiskovoho upravlinnia, yurysdyktsiia yakykh poshyriuietsia na vsiu terytoriiu Ukrainy: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 10.12.2019 r. No. 624. (2019). URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/nakazi-ministra-oboroni-ukraini/nakazi-ministerstva-oboroni-ukraini-za-2019-rik.html> (data zvernennia: 02.08.2022).
19. Pro zatverdzhennia Kontsepsiui upravlinnia yakistiu medychnoi dopomohy u haluzi okhorony zdorovia v Ukraini na period do 2020: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy (2011). No. 454. URL: <https://moz.gov.ua/nakazi-moz> (data zvernennia: 02.08.2022).
20. Prymirne polozhennia pro hospitalnyi okruh: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy (2017). No. 165. URL: <https://moz.gov.ua/nakazi-moz> (data zvernennia: 02.08.2022).
21. Pro vnesennia zmin do Prymirnoho polozhennia pro hospitalnyi okruh: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia (2017). No. 1621. URL: <https://moz.gov.ua/nakazi-moz> (data zvernennia: 02.08.2022).

22. Pro zatverdzhennia obiemu nadannia vtorynnoi (spetsializovanoi) medychnoi dopomohy, shcho povynen zabezpechuvatysia bahatoprofilnymy likarniamy intensyvnoho likuvannia pershoho ta druhoho rivnia, ta zmin do Poriadku rehionalizatsii perynatalnoi dopomohy: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy (2018). No. 1881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1292-18#n16> (data zvernennia: 02.08.2022).

23. Nastiuk, I., Koropatrik, V., Karelin, V. (2020). Pravovyi rezhym tsivilno-viiskovoho spivrobitnytstva yak efektyvnyi zasib zabezpechennia operatsii obiednanykh syl. *Pravo i suspilstvo*, 4, 183–189 [in Ukrainian].

24. Deiaki pytannia stvorennia hospitalnykh okruhiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (2019). No. 1074. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (data zvernennia: 02.08.2022).

25. Pro vzaiemodiiu medychnykh sluzhb Zbroinykh Syl ta inshykh viiskovykh formuvan Ukrainy iz derzhavnoi systemoiu okhorony zdorovia i pro stvorennia zahalnoderzhavnoi systemy ekstremalnoi medytsyny: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 zhovtnia 1995 r. No 819 (1995). URL: <http://www.kmu.gov.ua> (data zvernennia: 02.08.2022).

26. Pro zatverdzhennia Voienno–medychnoi doktryny Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (2018). No. 910. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 02.08.2022).

27. Pro utvorennia Koordynatsiinoho tsentru z pytan orhanizatsii diialnosti medychnykh sluzhb syl oborony ta orhaniv i zakladiv okhorony zdorovia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (2017). No. 412. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/newsnpd?fromDate=05.10.2006&npdList_stind=181 (data zvernennia: 02.08.2022).

28. Pro vnesennia zmin do deiakykh aktiv Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.04.2018 r. No. 331. (2018). URL: <http://www.kmu.gov.ua> (data zvernennia: 02.08.2022).

29. Pro utvorennia Natsionalnoi sluzhby zdorovia Ukrainy. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2017 r. No. 1101. (2017). URL: <http://www.kmu.gov.ua> (data zvernennia: 02.08.2022).

30. Deiaki pytannia medychnoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv, osib riadovoho i nachalnytskoho skladu ta politseiskykh, yaki berut uchast v antyterorystychnii operatsii ta zdiisnenni zakhodiv iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.05.2017 r. No. 352-r (2017). URL: <http://www.kmu.gov.ua> (data zvernennia: 02.08.2022).

31. Roshchin, H.H., Mazurenko, O.V., Dorosh, V.M., Pahava, O.Z., Ivanov, V.I. (2019). Reformu- vanna systemy ekstrenoi medychnoi dopomohy postrazhdalym na rannomu hospitalnomu etapi. *Klinichna khirurhiia*. 86 (5), 72–78. DOI: <https://doi.org/10.26779/2522-1396.2019.05.7> [in Ukrainian].

32. Roshchin, H.H., Mazurenko, O.V., Humeniuk, K.V. and others (2020). Yedyni protokoly nadannia ekstrenoi medychnoi dopomohy yak element tsyvilno-viiskovoi vzaiemodii na terytoriiakh provedennia spetsialnykh operatsii v Ukraini. *Travma*, 21 (2), 74–78 [in Ukrainian].

33. Struktura orhanizatsii diialnosti medychnykh syl Zbroinykh Syl Ukrainy (2022). *Sait Ministerstva oborony Ukrainy*. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-mediczina/> (data zvernennia: 02.08.2022).

34. Salnikova, O., Kushnir, V., Proshchyn, I. (2019). Tsyvilno-viiskove spivrobitnytstvo yak element systemy stratehichnykh komunikatsii. Elektronne vydannia. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 7 [in Ukrainian].

35. Serdiuk, A.M., Ryhan, M.M., Antonenko, L.P., Skaletskyi, Yu.M. (2016). Spivpratsia derzhavnoi ta vidomchykh system okhorony zdorovia na osoblyvyi period – aktualna problema dlia Ukrainy. *Medychno zabezpechennia antyterorystychnoi operatsii: naukovo-orhanizatsiini ta medyko-sotsialni aspekty*, 27–32. Kyiv: NVTs “Priorytety” [in Ukrainian].

36. Pro vyznachennia mekhanizmu nadannia vtorynnoi (spetsializovanoi) i tretynnoi (vysokospetsializovanoi) medychnoi dopomohy viiskovosluzhbovtziam, yaki berut uchast v antyterorystychnii operatsii: Spilnyi Nakaz MO ta MOZ Ukrainy (2018). No. 49/180. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/49/180_nm_2018.pdf (data zvernennia: 02.08.2022).

37. Pro zatverdzhennia viiskovo–administratyvnoho podilu terytorii Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy (2016). No. 39/261. URL: <https://www.president.gov.ua> (data zvernennia: 02.08.2022).

38. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku "Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy": Ukaz Prezydenta Ukrainy (2015). No. 555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text> (data zvernennia: 02.08.2022).

39. Pro Stratehichnyi oboronnyi biuleten Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 serpnia 2021 roku. (2021). No. 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text> (data zvernennia: 02.08.2022).

40. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku (2020). No. 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (data zvernennia: 02.08.2022).

41. Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku (2021). No. 121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (data zvernennia: 02.08.2022).

42. Pro utvorennia viiskovykh administratsii: Ukaz Prezydenta Ukrainy (2022). No. 68/2022. *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy, no. 46* [in Ukrainian].

43. Allied Joint Publication-4.10, Allied Joint Doctrine For Medical Support. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/922182/doctrine_nato_med_spt_ajp_4_10.pdf (data zvernennia: 02.08.2022).

44. Guidelines for Tactical Combat Casualty Care for Combat Lifesaver (TCCC CLS). HAEMT, Aug. 2017. URL: <https://www.naemt.org/education/naemt-tccc/tccc-cls-guidelines-and-curriculum> (data zvernennia: 02.08.2022).

45. WARN Academic Response to Hybrid Threats – WARN” 610133-EPP-1-2019-1-FI-EPPKA2-CBHE-JP. URL: <https://warn-erasmus.eu/> (data zvernennia: 02.08.2022).

The article was received by the editors 10.08.2022.

The article is recommended for printing 10.09.2022.